

Земля плачетьця.

Земля плачетьця
 І ридаетьця,
 Господа Бога всердно просе вона:
 “Господи Боже, навножив Ти мира,
 Навножив Ти мира,
 Не могу я здержати,
 Не могу я здержати,
 Цього мира вознести”.
 — “Не плач, ти земля,
 Як я мир ізберу
 І тебе очищу.
 Очищаю я тебе,
 Як рідна мати дитя”.
 На калиновім мосту молодий юнош іде.
 На калиновім мосту молодий юнош іде,
 Плач великій собі бере і гріх великій
 Богові оддає.
 Тут же перед ним Спаситель іде:
 “Не плач, не плач, юноше, не плач, не
 ридай,
 Про гріхи про свої милосердія Боже
 собі май”.

Оце поки він довчив невся; поки як є. Половини ще немає. Ой довга ж вона здорова!..

Блудяцій син.

1. Що все в мирі являєтьця тай бісконешний.
 Що чоловік завжди грішен, тай не статешний.
 Він грішачи мусе собі: “Що я ще млад;
 Покаюся прежде смерти, не піду я в ад.”
5. А сатана сълідом ходе, тяжбу приносе,
 На гріх, на блуд, на розбойство його доводе.
 Ангел Божій попереді до діла призводе:
 “Перестань ти зла творити, — його одводе. —
 Що в неділю до схід соньця не пий же вина;
 10. Є у йому блудства много, зведе із ума.”
 А сатана сълідом іде, з пути збиває,
 На гріх, на блуд, на розбойство його змущає:
 “Иди ж ти в дом корчественний¹, хмелю
 закусиш,
 Упившися ум загубиш, грішити мусиш”.
15. Іде к сину блудящому отець і мати;
 На добрий ум наставляють, що жаль дитяти:
 “Спокайся, сину, зла творити, бо й іще ти млад²,

¹ В шинок сказати (ремарка виконавця).

² У 17 рядку до слова “сину” подано варіант “синку”, у 19 рядку до слів “не любе” подано варіант “не злюбє”, у 20 рядку до слів “весело гласить” подано варіант “у кулак трубе”.

На цім сьвіті грішити мусиш, — там не будеш рад”³.

- А він од їх як звівір біжить, слова не любе,
 20. Упившися, наглої сидить, весело гласить,
 Проспавшися, мисле собі: “Що я сочинив?..
 Нещасний час та [й] година, що я согрішив”.
 Та вже к сину блудящому Бог смерть
 прилучив.
 Лежить грішний у во гної, біда докуче.
 25. Біжить грішний огненным пеклом, хвативши
 смутку.
 Завидівши отця матір, просе ратунку:
 “Ратуй мене, отець мати, я чадо ваше!..
 Доки я буду в сьому пеклі гірко плакати?”
 Отець синові возглаголив: “Те ти заробив;
 30. Наставляли на добру путь, — ти не возлюбив,
 Наставляли на добру путь, — ти не захотів.
 Буде твоя, сину, душа в пеклі погигати,
 Тай не прийде сам Сус Христос души
 рятувати”.
 “Рятуй мене, Боже Творче, з сієї муки!
 35. Не подай, Боже, грішної души та злому в руки.
 Що цей же сьвіт як маків цвѣт ясно процвѣта,
 Життя моє все гарне на вік загиба.
 Якби мене Господь пустив тай на білий сьвіт,
 39. Покаявся б я зла творити хоть на сотні літ”.

Оце й уся в мене.

Увесь панотецький і братчеський: кобзарській і лірницькій і стихівницькій і всії братії звичай.

“Оце тобі, — каже, — моя дитино, три науки”, — каже пан отець, —
 Перва наука зветьця:
 Почитай учителя
 Паче родителя.
 Друга наука:
 Не забувай пан отця майстра
 І підмайстершого
 І братчика
 Ключника,
 Підмоложого
 І счотника.
 І потім батька матір і своїх братів рідних
 І сестер і сусід близьких і далеких.
 І потім ідеш ти в ходку, молитва в тебе ма-
 етьця бути:
 Пан отцева й паніматчина молитва,
 Майстрів, підмайстерших,

³ Це доказьня, оце псалма. Ох вона ж таки гарна! А на голос вона скрізь однакова (ремарка виконавця).

Клюшника,
Підмоложого
І счотника,
І отця й неньки.
Поможи міні і благослови на путі на доро-
зі⁴.

І коли заходиш у село, —
Мини першу волосць,
Другого попа,
Третього дяка
На вулиці може чи не зуспитьця соть-
ський...

П'ятий чи не зуспитьця староста де не-
будь,

Або старшина, або десятник...

Шостий може йде хто небудь п'яний по
вулиці, —

Поли вріж, — на бік одхились. — Це пан
отець, легко згадається, й досі живий, напуча,
було. — Потім сьома вже: заходь у двір, так же
й у хату, сотворяй молитву; вийдеш із хати, дя-
куй од щирого сердця,

Дякуй Богу милосердному

І пан отцеві й пані матці, тому дому

І діткам маленьким

І родичам помершим.

Восьма так же: пройшов ти слободу с по-
чатку й до кінця і дякуй пан отцеві і панімаць-
ці і отцівській і матчиній молитві."

Прийдеш на квартиру, там казати треба: "О-
й, паніматусю!.. Чи нема в вас там борщіку пої-
сти?" А паніматка вже там <груміча> инша, як
там хліба не принесеш, то-о: "Хлопці, — ка-
же, — й борщу нема". — "Та що ж, — каже, —
паніматко, як ніде не дають". — "Е-е, як таки не
дають? То ви продаєте. Як ходив, — каже, — ко-
лись пан отець ваш, легко йому згадається!.. То
як уздрете, то й кланяйтесь йому!.. Поклін ни-
зенькій. І такий же був пан отець ваш Гнат Тихо-
нович [Ганчарь] хлібом, було, не дойме!.. Так за
те гарний був, що хоч хлібом не дойме, то хоч по
чвертку пошле, а все таки хліб за хліб іде".

Оце тепер, каже, первий первіссинькій ра-
зечок прийшов я с ходки.

Дякую й пан отцеві й паніматці

І майстрам і підмайстершим,

Клюшникам підмоложим

І щотнику,
І отцевській і материній молитві,
І всім православним християнам.

Потім: "Ну як же? — каже, — як же, хлоп-
че?" Це пан отець уже пита. Я в пан отця рік
цілий ходив тільки с половини. Вперед пита
пан отець ученика: "Ну як же, — каже, —
хлопче, ходка?"

"Слава Тобі, Господи, паноче.

Панотцеві й паніматці...

Майстру й підмайстершому

Й клюшникові

Й підмоложому

Й щотникові

І всім православним християнам".

"Та то ти заніс, — каже, — багацько. То ти
молодий, — каже, — та ранній! Звичай знаєш.
Звичай, — каже, — знаєш молодецький, та не
по багацьку балакай. А йди сюди, Трохиме".
Це вже син його мене водив Трохим. "Чи ба-
гацько грошей од ученика наховав?" — "О, та-
ту, я нічого, — каже, — неховав. Там коли, —
каже, — кабачків купив на сьомака [на дві ко-
пійки], а то в мене грошей, — каже, — я не
брав ніколи". А паніматка: "А йди сюди, — ка-
же, — Трохиме, я, — каже, — лиш пощупаю, а
то ученик сліпий, пан отець сліпий, а ви, — ка-
же, — вражі, так робете, що багато наховаєте
на свою руку і ученикові, — каже, — не при-
йдеться, а ви, — каже, — вражі діти, розносе-
те на вулиці на медяники і батькові й матері не
скажете". Чотири карбованьці й сім копійок
витрусила в першу ходку! Он як хлопці роб-
лять! Чотири карбованьці, сім копійок знахо-
дяться грошей. "А шо, Гнате, — каже (це вже
вона на старого), — а шо, Гнате, — каже. — На
ученика б лихою волю! А то й свій таки гар-
ний хлопець!.. Хоть і Трохим..." То отак вони
хлопці роблять. То карбованьця пошлеш міня-
ти, то він не додасьть грошей та каже: "То ви
не дошитались". Та цур тобі пек! Потім ну що
ж? "Спасибі Богу милосердному, добрим лю-
дім і тобі, хлопче". Уже тоді паніматка рада! А
як же! Паніматка й пан отець: "Спасибі Богу
милосердному і добрим людім і тобі, хлопче!"

Потім це, як є, вибув я на першу Пречис-
ту чотири роки. Пішов у ходку в Вільшану і ото

⁴ Це вже пан отець учив. Боже!.. І таки ж учив дуже ж
гарно!.. (ремарка виконавця).

два тижні був я у Вільшаній на ходці перший раз. І під Головосіку прийшов до дому до пан отця до пані мати. Тепер же: "Спасибі Богу милосердному і тобі, хлопче". Тепер піст. Завтра день такий, що можна й і в Харькові було що небудь заробити. А годовий празник. Там на городьськiм кладовищі храм на Усікновенія. Там були кобзарі й лірники грали, а тепер нема; поліція не дозволя. І так же од Пречистої до Різдва я пожив у пан отця іс половини. На другий день Різдва посходились пан отці, паніматки, майстри, підмайстерші і так же вся братія зійшлися свої ближні і далекі. Заколядували колядку та визвали пан отця й паніматку. "Оце ми проколядували, дай Боже. Поздоровляем вас іс празником з Рожеством Христовим".

<...>

Там тільки сотворитьця шістьдесят молитов сотворитьця на одклонщини, а на визвілкові так там хто його зна й сьтільки! Там не можна вищитати! Хоть і можно, так багацько. Багацько, дуже багацько. Ставитьця на визвілок відро горілки по старому. По старому відро, а як уже стало нижче — пів відра. Стало крутіш жити. Пів відра. [А тепер так нічого].

Різдьваних сьват моя була одклонщина так же, а через зиму у літку на перву Пречисту визвілок саме в мене був тоді. Не було ізроду такого визвілку як у мене. І товариш один зо мною визволявся, так величєнний був визвілок! <...> Двадцять вісім годів тому назад було, а здумаєш, — недавнєчко. І тоді не заборонялось нічого!.. Була простота!.. Сходились на диво: і сусіди і так же приходили і старшини і старости і десятники!.. На диво!.. О, лишєчко!.. Нну шо ви думаете, як цілий тиждєнь як у котлі кипить і більш нічого!.. І дивуютьця!.. І од неділі й до неділі! То питаютьця старшини і десятники там стоять слухають і питаютьця там старого якого кличуть там бачущого, або там работника старого; єсьть же: "А запитай іди, чоловіче добрий своєї братії піді запитай чи не можно нам подивитися зайти?" Приходе работник, питає пан отця: "Посходились, — каже, — старшини, старости, десятники і питають мене: "Спитай братії: можно нам зайти подивитися?" — "Чого ж не так? Можно, аби по гарному; щоб не з великою обідєю якою особою. Тгай скажи піді, хлопче, хай підходють, ппослухають нашої

братії, тільки щоб не з якою насьмішкою особою". Їм же ж інтерес великій!.. Куди ж?.. Приходють начальники і "здорови" кажуть на братію на всю: "Здорови були, братія!" — "Здорове, здорове, панове! Здорове!" — "Боже вам помагай, братія!.. Хліб-сіль вашій громаді." — "Милости просимо, приймаємо до нашої громади. Сідайте, тільки ми ще начали, ще начали тільки Богу милосердному, так же й пан отцям, паніматкам наш ученик молитви сотворя і так же на всю братію". Там їх як сидить, бува чоловіка тридцять, там їм молитов, молитов ужарюють, о ли-шєчко!.. Той куре цигарюку, а той с табатирьки нюха!.. Та як посходютьця, та давно вже один з одним сходились! О-о, чи чуєш! "Тга чи довго воно в вас, добьрі люди, буде оця річ?" — питаютьця старшини всю братію. "Тга так, шо часів, — каже, — на чотирі". А горілка у пан отця під каптаном. Ото вже ученик як приніс і оддав пан отцеві на руки і пан отець у ряду сів у кругу сів і під каптаном збіч і бочонок з горілкою. А в паніматки риба й хліб теж у колініх під хусткою, ще під хусткою й під шовковою; то ж хустка та, що ученик у подарок паніматці. Ученицькїй подарок. За те, що паніматка раненько вставала, свого ученика обпирала і обшивала. За те вона од свого ученика подарок приймала.

Стоїть ученик, молитви сотворя. Молитви сотворя: ттой ку-ре! Тто-й ню-ха! А той там свої розскази розсказує! Дде базарював, дде ярмаркував. Обзиваєтьця пан отець: "Годі, хлопці, це балакати! Слухаймо що хлопець каже". Е-е, це вже не так! Того пан отець обзиваєтьця, уже горілки хоче!.. Потім!.. А братія: "Скаже ще хай хоть сот три молитов ученик, — тоді вже буде так!.." Що не то пан отцеві — і всім уже пора! Сидять посторонні люди на ослоніх те ж і допитуютьця: "Що ж це в вас, добрі люди? Чи вже горілку так сьватете дуже? Це у нас, люди добрі, і попам не вдасьтьця так посьвятити". — "Ххе-е! В нас, добрі люде, та-к". — "А як у вас?" — каже. — Кажіть як! Тто й ми будемо знати, що це ж воно так! А як же? Так скажіть же нам!" — "Це в нас братьський і сьліпецкїй закон". — "Цу! Гарно, гарно, добьрі люде! Гарно!" А ученик, одно слово, — стоїть на молитвах, аж сльози із очей капають і каплі на лобі повиступали. Од пан отця од старого начал ученик молитви сотворяти і так же до всього гурта і с початку і

ось скоро до кінця, закінчається оп'ять на пан отцеві. "Об чім, паноче, мене потребує?" — "А об тім тебе потребуем, хлопче: щоб ти нам купив сорок відер горілки!" Так усі й ляжуть з реготу тоді! "Ой ой ой ой ой-о-й! Оце так! Бач як старий пан отець та хоче горілки, так мерщій горілки щоб сорок відер! — Це всі братія крикнули. — А не те, що може він і молитов не всім сотворив! Бач, до того допомагається до горілки, а й молитви не всім сотворив!"

Сидить Юхим Куліш бандурщик слуха і с табатирьки нюха. "А я такий: дайте міні хоч словечко сказати". Шше він так швиденько й балакав. "Так, господа пан отці! Шшо вже хоч не в службу — в дружбу сказати наче б оце справді сказати вже старістю вже й горілочку б випив!" — "Хитрій дідусь! Бач! — Уся братія сказала! — Хоче чарочку, щоб куліш не захолюнв! Так тільки це буде ще часів, часів через дванадцять! Тто й зовсім куліш не то захолюне, а й замерзне!" А ученик уже сотворя пан отцеві остальну молитву і просе пан отця і с плачем с таким великим: "Як же ось це, пан отче, так ви мене тяжко зажурили? Шшо міні купувати сорок відер горілки?" — "Е-е! Так то, чуєш, хлопче, я цього не знаю, а питай у братії! Як шо вменьшати, то так буде! Сьтільки купиш — сьтільки й буде, як шо вменьшати; а не вменьшати, так те ж приходиться й ставити". — "А як же ж міні, паноче, братії питаться?" — [Це ж питається ученик]. — "Скажіть міні". — "А так же: підходь, починай од краю, так же як і починав, так же й тепер починай від краю й до краю порядком скрізь! І сотворяй молитву і проси братію, шо пожалуйте мене й помилуйте! Так до кожного підійдеш і кожному сотворяти молитву і проситимеш: шо пожалуйте і помилуйте! Уменьшіть горілки! Ббо не в достоянні я купити сьтільки багацько". Нну сотворя молитву одну!.. й другу!.. й третю!.. так же й далі!.. по ряду! Первій пан отець сьвій уменьшив відро горілки. Зависло ще на ученикові тридцять дев'ять відер. Доходе ряд до Куліша. Куліш тта як старенькій дідусь, аж губи смочке, та горілки хоче!.. "Пан отець! Я буду слухати. Пан отець відро горілки вменьчив, а я вже та як такий чоловік, то я вже утрое вменьчаю старістю! Бог с ними!" Милосердіє ма, бач! І так од ряду іде порядок від краю й до краю! І дійшлось те діло с тридцяти шести, сказав покойний Юхим Бабаївський

стихівник, шо зависло на тридцяти шести відрах: "То я вже такий якби с тридцяти шести, то хоть би по чарці піднести".

Пан отець обзивається: "Та по чарці то по чарці. Та треба старого закону дійти, — тоді по чарці!" О-й довго ж таки, їйбогу, це діло йде визвілок, поки дждуться, то й кишки притягне!.. Дожидаються ізжидаються поки окончуться молитви закон старий!.. Поки з сорока відер зійдеться на відро!.. Потім ще ж: "Господа пан отці, пані матки! Майстри, підмайстерші, — просе вже пан отець, — і клюшники і щотники!.. Це ж повинний собі хлопець попросити собі помочі." А помочі якої? Ученика. На сьтільки там год, бач, йому брати вченика. І так же заходе од пан отця од свого і так по всій братії ж сотворя молитви і просе в кожній душі собі помочі. Блага свого пан отця першого, начина, сотворя йому молитву одну й другу й третю. "Далі, далі, хлопче! Далі! Далі, далі, хлопче!.." Так уже як пан отець, так пан отцеві дванадцять молитов треба. Скіньча йому дванадцять молитов і просе в його помочі. То пан отець і пита його: "Якої ж тобі, синок, помочі? Он Параска дівчина! Коли хоч!.. Ото тобі й поміч!.." Так усі з реготу й полягають! "О-о, ні таки, пан оче! — Це хлопець таки! — Хто за шо, а ви зараз про дівчину!" — "А якої ж тобі помочі окрім, як не дівчину? Молодому хлопцеві тільки ж і помочі дівчина!.." — "То таки дівчина то дівчина, а ви таки й пожалуйте й помилуйте! Ддайте міні через сьтільки годів там помочі." — "А-а, бач, скурвій сину... а-а! Бба куди він дума! А через сьтільки ж тобі годів помочі щоб?" — "Тта так, ви пан отці і пані матки й вся братія!" — "Годів на сорок погуляй!" — "О-х, багацько, багацько це! Уменьшіть годочків! Це багацько!" — "Ну молитви сотворяй молитви! Свое роби!" І тоді вже як наше молитви сотворяти штук півтора. Як ушкваре їх на всю братію! Тоді пан отець зразу два годи вменьша! І так же по всій братії. Той два, той три, той чотирі вменьша, той один уменьша! До сорока год, хоч нехай як, не беруть учеників, до сорока год як їму зрівняється. Я шіснадцятото году став у свого пан отця. То так там і другій і третій і так же там і всі по старому закону усі. І спалось це діло на сорок год [зрівняли] зрівнялось. Тоді: "Хлопче, тепер ти вже своє вже одбув, хоть і сядь спочинь. Утомився, уже коньчились мо-

литви це." То бере пан отець, витяга спід поли горілку, ставе у крузі, паніматка с під хустки виньма хліб і так же і рибу і роздає всій братії, так же по рибі по цілій по руках. Чахоню, було, беремо. [Десяток чахоні.] Восьмеро хліба кожному по крайцю четвертині хліба по руках. І встає із ряду паніматка, і бере полив'яну миску станове в крузі. Паніматка бачуща в нашого пан отця, а як у кого не бачуща паніматка, то сидить жде готового ряду, жде готового ладу. То паніматка ставе миску полив'яну у крузі³ і в миску наливається з бочонка. Сама налива з бочонка у миску, нну сидить тільки в ряду, не підносе сама; їй не можна підносити, а бере пан отець свою ложку їдому і бере кухоль у руки. Бере кухлик у руки і бере з миски ложкою горілку і кладе палець зверху; на кухликові палець один кладе, шоб, бач, не перелив. І бере тоді кухоль собі в руки і встає на ноги і на всю братію сотворя молитву і приказує: "Слава Тобі, Господи, слава Тобі, Господи, що діждали ми, братія, од свого ученика випити по чарці." І так же випива сам і налива тим порядком своїй паніматці. І так же й паніматка сотворя молитву як і пан отець: "Спасибі Богу, нашому ученикові і всій братії: пан отцям, майстрам і клюшникам і щотникам і всій во Христі братії [так]". І сотникам і так же й далі всій братії так налива пан отець і підносе по кухляті усій братії і тоді доходить, — іде с початку й до кінця. "Нну, — обзивається молитву сам пан отець, — довольні, братія, хлібом сільню і горілкою?" А про малого й забули! Всі обзиваються: "Довольні!" А малий оддалік схилився: "Хтто довольний, а я — нні!" Отак о! Всі випили й загалділи!.. Всі випили й загалділи а про ученика й забули!.. Що ученикові чарки ж і не давали! "А чи чуєте! Старий закон треба держати! Шо малому таке! Хоть і раніш було! Ще наші батьки й матері казали й діди й прадіди! Шо стара молодецька навукка, — повинний і хлопець все по старому задню пасти!.. О-х і тепер молоді та ранні! Нну, тепер, хлопче, і ти йди чарку вип'еш за своє здоров'я й так же за всю братію і за мирь хрещений." І так далі й далі поводитьця. Сидять собі. Вечеряють гарно, весело! Кожному пошти в лобі стукнуло вже! Той там балака тоді вже про своє: де на ходках був! Дде в ходці був, де у ярмарку! А боковий то с того краю

³ І чайник у миску (примітка П. Мартиновича).

уже й по другому кухлику допомагається. Уже муркує: "Уже й по другому кухлику уже піднести, — уже муркотить, — уже й по другому піднести, а що там про ходки балакати? Тто на далі здасьтьця." Тто так ввесь визвільок проходить: вве-село й смирно! Скінчається цей стіл і встає вся братія з за стола, молятьця Богу і дякують пан отцеві і пані матьці і ученикові за його хліб-сіль і за горілку і за його молодий звичай, шо він покоровився пан отцеві й паніматьці і так же й всій братії: "Й дякуем усі Богу милосердному й пан отцеві й паніматці, братчик братчикові і всьому миру хрещеному, шо ми дождали свого старого закону.

І дай, Боже, його поважати

І його не внижати,

У щирій правді в сердці мати.

Нну, тепер, хлопці, хто куди!

Хтто до люльки,

Хтто до табатирьки".

Це ж і мій був визвільок!

<...>

А це вже сьогодні святий понеділок. Всі порушали!..

<...>

Пан отець Ганчарь на всіх гукає:

"О-о, сьогодні, хлопці, шше й чопова не втекла!"

<...>

[Чопового тільки кварта горілки тільки купується.]

"А ну лиш", — пан отець Ганчарь на ученика гукає.

"Е-е!.. Старий, старий! — Мелашка обзиває! —

Ученик се давно має!

У базарі вже й гроші заробляє!"

<...>

А воно йде по черві.

Ось-ось, як не видно!.. ученик прийде!

То він же пані матці мовляв, шо буду сьогоднішній день чопове поставляти.

І буду братію лаштувати і благати!

<...>

Ось тобі ученик у хату вхожає,

На всю братію молитву сотворяє.

Паніматка поглядає, як гарно ученик весело на братію поглядає.

"Поздоровляю вас, братіє, с сьогоднішнім днем, шо сьогодні!

Та мир вашій беседі!"

“С миром, хлоп'я, приходь!
До братії, до нашого гурта і до стола, і до
хліба-соли!”

<...>

О-о хо-хо, хо-хо! Зза це й добре, хлопче,
ти се маєш,

А чого ж ти тикви на сьтіл не виставля-
єш?”

“Уперед же, братіє, треба молитви сотво-
ряти,

Тоді вже буду горілку на сьтіл виставляти”.

Отоді вже ото на чоповій дарують ученика.

Ото на другий день дарують.

Хто шо: хто п'ятака,

Хто семигривенника,

Хто гривенника!..

Хто... А пан отець уже дарує

Хлі-б!.. Соли грудку!..

Боківку,

Бандуру,

Гривню грошей здоро-ву!⁶

“А це тобі хліб-сі-ль!..

І боківка,

І палка,

І миска,

І бандура,

І гривня грошей.

Роби собі та як робив пан отцеві і пані-
матці.

І всій братії вгождав.

Спасибі тобі за твою науку

І за щирю правду”.

Ото ж уже тоді сідають

І по чарці вже підносе ученик.

Паніматка налива, а вученик підносе.

Усі за здоров'я ученика і за весь мир хре-
щений і од ряду й до ряду!..

“Ппи-йте во славу Божію всі!”

Скінчили все діло.

І хто куди по своїм ділі!

Тто ученик же зараз дякує пан отцеві і па-
німатці

За хліб-сіль і за його науку

І всій братії і всьому миру хрещеному.

Бере собі ученик роботника найма.

І йде с хати і благодарить пан отцеві і пані-
матці і всій братії:

“Оставайтесь здорові!”

“То ото, хлопче, — пан отець каже, —

⁶ Гривні були знаєте?! Отака на всю долошо! Бо-же і здоров'ючі були!.. (ремарка виконавця).

Година тобі добра! На всі чотири сторони!
Поважай міз братію пан отців, паніматок і
так же всю братію

С кім де сстрінеся, хоть с чужим с пан от-
цем з яким,

Хоть іс своїм, с кім би не сстрівся, то со-
твори йому молитву.

Ббудь звичайний із малого й до великого!..

І самому меньшому,

І більшому й старшому

Поважай⁷.

Батька матір те ж слухай, поважай”.

Ннуте, ото вже й пішов ученик собі тоді
вже робити.

І ото він як що більшого великого зросту,

Як шо годів двадцять п'ять йому,

То дається на п'ятнадцять год

Поки ученика брати (до сорока год не бе-
ре він ученика собі).

А як шо годах у п'ятнадцяти,

То все таки дається через двадцять п'ять

До сорока год.

Оце й вся наука вийшла.

Вся наука скінчилась.

На нашого братчицького закону

Кобзарської науки.

І так же й сьліпецької всії братії.

І всьому законів братчецькому,

Потомку сьліпецькому

С початку й до кінця

І всьому миру хрещеному

На вногії літа

До кінця віка.

Строй

У мене росказ є яка де струна з струною
строїтьця.

Нну, ото ходе ученик пісьля визвілку год,
ходе й другий.

Шо заніс од паннотця перві годи де про-
між братію каже:

“Мене пан отець вивчив [козацьких пі-
сень]:

Вивчив “Олексія Поповича”,

Вивчив “Удови”,

Там “Сестри брата!”

Та я, спасибі Богу,

І щим живу по троху!

⁷ Бач колись як було! А тепер поважають? Еге! (ремарка виконавця).

І пан отцеві, і паніматьці і всій братії,
 Шо мене на світі держуть.
 То ходю я третій год!
 Дде що так послухаю,
 Це б де яку пісьню здобути.
 Вивчився проміжду братію іще й "Пряху".
 Проміжду братію іще й лучче вивчися, як
 би так ходив частенько.

Де яку псальму,
 Де яку "козацьку",
 Який стрій
 На бандурі старий:
 Зараз перва с первим.
 Другий підструнок од первого підструнка
 Другий с первого,
 Третій с первим,
 Четвертий іс хорторою струною,
 П'ятий с первою,
 Шостий с хорторою.
 Іс четвертим підструнком.
 Шостий і четвертий і хортора.
 Сьомий с первою струною,
 Восьмий с первим підструнком,
 Дев'ятий з другим підструнком,
 Десятий з третім [підструнком]
 Одинадцятий з четвертим,
 Дванадцятий з п'ятим
 І так по порядку:
 Шостий з тринадцятим,
 Сьомий с чотирнадцятим,
 Восьмий с п'ятнадцятим,
 Дев'ятий с шіснадцятим.
 І потім на жалібний стрій:
 Десятий трохи одпускаєтьця трохи небага-
 цько.

Трохи вниз спускаєтьця на жаліб іс третім.
 І так усього маєтьця у строю у всіх парях
 двадцять одна струна.

На Харьківській штиб двадцять одна
 струна упада⁸.

Потім же: граєш на стрій на жалібний,
 Потім звернеш на веселий.
 Де як ходиш!
 Дде приходитьця день тяжкий, а бандура
 все тебе розважає.

Де сядеш, то з думок з інших і з малих і до
 великих

Під той час і задрімаєш. Лупнеш очима,

Тто все лапнеш!.. бандура в тебе за плечи-
 ма!..

Торкнеш пальцями, начнеш бринькати,
 То все твое життя згадаєтьця!
 Як стане перед тобою люд, то все стоїть
 задивляєтьця,

Що смутно на бандурі виграє,
 Жалібно сьпіває!⁹

"Як би все, старче Божий, не так усе смут-
 но,

Шоб веселіше хоч трошки!"

Це ж бува діло на базарі
 Або на ярмарку між крамарями.
 На бандуру старий сьліпий виграє,
 Жалібно голосно сьпіває,
 Аж його бандура вимовляє...

То коло його люд, який стоїть сльози вти-
 рає,

А який із за плечей підсьміхає,
 А який певно промовляє:

"Заграй, заграй на бандуру,
 Засьпівай пісьню козацьку вдалую!"

Те слуха пісьню козацьку,
 А де здалека стоїть люд: "Як би веселу
 бурлацьку".

Бандурник, бандурщик зачуває, —
 Те промовляє:

"Шо не можно цього нам на бандурі між
 людом на базарі виробляти

За тим, шо нас за це буде началство забо-
 роняти...

І буде на нас наша братія вставати,
 Як будем ми се погане виробляти;
 Старе забувати,
 А бурлацьке веселе на бандурі грати".

"О-о! Чого? Гррай!"

Той каже: "Я п'ятака дам!"

Той каже: "Три копійки".

Той: "Дьві копійки!"

"На шо ж ти бандурщик?"

Як будеш од себе людей одмовляти,
 Так не будуть тебе й і шанувати".

А бандурщик одмовляє;

Сьліпий, старий одмовляє:

"Нне дуже велика шаноба,

Окрім найбільша заборона".

"А ми одного бандурщика стрічали,

Шо дуже гарно грав!

І жалібних,

⁸ Оце в мене спсувалось два кілочки, три їх (ремарка ви-
 конавця).

⁹ Це міні було сьтільки причин, так, Господи! (ремарка
 виконавця).

Дуже смутних,
А веселих найлучче!"
"А де ж це так було?"
Шоб вийшов сьліпий старий із свого зако-
ну правдивого Божого,
Шоб вийшов у ярмарок, або й і в базарь,
Шшоб сів на бандуру вигравав,
Голосно жалібно сьпівав,
І шоб це міз гарною громадою в базарі лю-
дей веселою піснею жартував!
Це ж не можна так бувати,
Шоб у бандуру перед людьми веселою піс-
нею гартувати,
Старий правдивий закон Божий під ноги
топтати!
Нам же будуть за це дуже забороняти!"
А як один був з бандурою у базарі,
Може кой які мужики, бач, стояли:
О-х він жалібно і голосно сьпівав!
Як шкрябне, шкрябне вже по струнах!
Та-к уже жалібно вимовляє!
Де не взявся один дядько із гарним оселед-
цем¹⁰.
"А шо тут зібрав людей сьтільки?"
На бандуру грати перестав:
"Та я ще, — каже, — сів, ще й не грав!"
"Хмм! А чого ж коло тебе люд сьтільки
став?"
"Тто він не коло мене став".
"А коло кого ж він став, як не коло тебе?"
"Коло бандури".
"Так де бандура — там же ж і ти!
Ще будеш базікати?"
Хіба давно був у кутузьці?" [у холодній]
"Міні вже з нею не привикати!"
"Ну, так ото ж, усе равно, піднімайся та
йди геть!"
Устав сьліпий з бандурою, бандуру під по-
лу,
Палку в руки, шапку на голову,
Миску в боківку!
Пі-шов собі!
Іде й думає й гадає:
"Шось моя бандура не дуже грає!"
За ним люд його провожає:
"Тта ти бо таки сядь та заграй!..
Гарно засьпівай,
Тто все таки той копійку, той дьві!"
"Нні, мабуте, Бог с ними!
Вам то нічого, а мені то зовсім не те!"

¹⁰ Городовий. Десятник по старому (ремарка виконавця).

"А-а, чи чуєш! Ми заступимось.
Будемо дивитись з якого заковулка він іти-
ме".

"Нні, люде добьрі! Не можна цьому стати.
А наше горе таке, шо з ними ми не можем
нічого зробити такого праведного.

Вони на те начальники, а ми зовсім малі
протів їх люде!..

Наш закон сліпецький бандурщицький
правдивий сьвій,

А в їх уже сьвій закон другий.

Те, шо вони хотять, —

Те з нами й роблють.

Наша сила протів їх немочна.

А нашої тільки на сьвіті одрадоности:

Як провів день з бандурою і з своїм голо-
сом до своєї немочі, з ранку до вечера, як до-
ждав вечера, як уже влаштувався с своїм до-
бутком, то приходиш на квартиру, чи хош до
дому, чи хош на квартиру, де ходиш, значить.

Зддумаєш про сьгоднішній день дде як
було!..

Був ти й у журбі і в сльозах,

Потім згадав усе своє життя!

То голівоньку схилив,

Трішки спочив.

І вп'єть бересся за своє!

Як би сьгоднішній день все це горе забу-
вати,

Та на бандурі ще яку небудь піснею заграти.

Тта так же вигравав,

Гарно жалібно сьпівав,

То про своє все життя згадаєш!..

Що як би закон Божій правдивий почитати,

Хоть поважати,

Отцівську, матчину молитву не забувати,

І свою бандуру за вірну дружину в себе ма-
ти.

Бандуро моя вірна дружино!

Ти ж по всій нашій Україні дорога правдива!

Сій бандурі по всім сьвіті слава велика

Не вмре й не загине!

На многії літа

До сконця віку.

Оце я поки знав оце.

Річ стихівницька хай далі.

Річ лірницька й стихівницька

<...>

Так же те ж по собі уступаєтьця і ліра ж у
ту ж саму братію. Навука на лірі меньча бан-

дури. А знаєте чім меньча? Тим шо береться в науку на ліру учити на один год. Изроду було на один год!.. Шшо таке значе!.. Іс предків, з лірницьких предків на один год!.. За тим, що до бандури з де більше хилилися. Потім вибували год науку на ліру. Так пішло далі, небагацько це проходило, — годів з двадцять усього на віку. А потім через двадцять годів стали те внижати, стали годи внижати, меньче стали вчити; усього на пів году. І десять карбованьців доплатки. А потім же стало три місяці всього. П'ять карбованьців доплатки. А потім ще стало: на самі гроші!.. На п'ятнадцять карбованьців усього. А в п'ятім разі уже зовсім ніяк не за гроші. А так як ходе товариш іс стихівничім, с товаришом стихівничім, то той ходе с сьпіванкою до ліри за товариша. День виходе до вечера. Приходе на квартиру, то бере в товариша стихівничій лірчину на коліна і сам собі скрипить по троху. Так же тиждень по троху, так же й другий! Так же й третій, так же й чотири тижні, за сьпіванку вже з ним і на лірі порядкує.

Ото с четвертого тижня так же собі і лірчину здобуває.

То й сам уже ходе приграває.

Визвілок такий же самій, як і бандурщицький, так тільки за це пан отці вже старі ніс натягають лірникові старому. А стихівники: а в стихівників другий звичай зовсім. Учутьця ті за гроші. Могоричу ставлять тільки по теперішньому четверть одну за визвілок. А пан отець за ученика другу. За то, шо стали перед братією обманою жити.

За тим, шо як за гроші ти вчив,

Так усе равно він тобі гроші платив.

Ти зь його гроші брав.

То повинно ставити могоричу ученикові

І так же й пан отцеві. [Закончення нема тут. П. М.]

Дівчача наука.

Це сьліпці те ж і дівчата. Дівчача наука шість місяців. Шість іс половини. Біз ніякої доплатки. [Потім же] один год виходе. Так же звичай братьчецький один. Так же й визвілок ставляється на братію. Нну та тепер уже з малого початку так і до великого це все внижається.

Стало на сьвіті нашій усій братії бандурщикам і лірникам,
І стихівничім мужичім,
І стихівничім дівочім
Стало все забуватися на цих годах.
Года йдуть одні й времена одні,
А люде по нашій всій братії не одні.
І так же окрім нашої братії на бік люде другі.

С правого краю люде наші Россіяне,
А з лівої руки начальники с шаблями.

На це все стало на сьвіті тяжко.

Стали це дуже внижати,

Стали гірко забороняти...

Це все братчиське укращати.

Та стали братчики по білому сьвіті скитати.

Рі-дко де рідко добрі душі наглядають,

А більше нові закони спиняють

Хоть по селах,

Хоть де й по хуторах!..

Як де десятники й палками завертають.

Шо в селах, що й в хуторах!

А найбільше біспорядьчини по городах!..

Старі порядки укращают,

А новий закон убачают.

Так же по базарах,

І по стежках,

І по дорожках,

І по вулицях!..

Де в закавулках забачают, —

Зовсім геть у плечі штовхають!..

“Це б ми мали де яку псалму засьпівати,

Так не можно нікому сказати!..

Свого прежьнього старого закону сказати.

Борони, Боже, його тепер згадати!..

То тяжче буде нашому людові і нашій братії вік доживати.

Ця річ старих з дідів, с прадідів,

З онуків, с праонуків.

То не можно її тепер згадати!”

Слава бандурщицька

І лірницька,

Стихівницька

І жіноча стихівнича

І всій братії.

Слава не вмере, не поляже

На вногії літа,

До сконця віка.

Закон братьчеський наш і всього мира хрещеного

За раньших годів не визволенний ученик
Не може с товаришом на пару ходити;
На пару, сказати,
Шоб хлопець і їх два.
З стихівником з яким небудь,
Та так же й з бандурщиком,
Так же й з лірщиком.
Бо братія великій погон має!
Дуже по старому законів забороняє
Де в затінку один з одним страпляє:
“Здоро-ве, хлопці! А шо це ви? С ким це
ви на пару ходете?
Це з Богодухівським Петром!..
А він же в пан отця ще й науки году не до-
жив!
Та це вже й з бандурщиками й на пару
посьпішив?
Це дуже не така мова!..
Нну, добре! Він молодий дурний!
А ти ж уже, Яресте Полівський, то й ста-
рий!
Та хіба ти дурний?!
Тти ж добре знаєш,
Шо не визволенного вушенья коло себе ма-
єш.”¹¹
Нну, добре. А той Ярест же й каже:
“Шо ж тепер? Хто кого прийняв, то й спа-
сибі кажуть.”
“А як за це пан отці зусплять, то й струни
обривають,
Або до могоричу прихляють”.
“Тта це вже воно скоро й менетьця”, —
Ярест.
“Гляди ж, — каже, — до вечера поки ме-
нетьця,
А прийшовши ввечері на квартиру, тто й
скадятьця!”
“Тта так, — каже, — як іскладетьця.
Я сьогодні тільки з дому вийшов”.
“Гляди ж, на те братія не подивитьця і пан
отці так же!
Хоть бандуру заставиш! Все одно!”
“Тоді ж то те й буде! Ходім, малий, дьня не
гаймо”.

¹¹ То вже як не визволенний, так прямо: “Вучень сучій
син!” (ремарка виконавця).

Оце ж такий порядок! Як іс первих разів і
до теперішніх.

Так же й бандурщики,
Так же й стихівники
Цей повід малих
На один погляд спадали:
Шо невизволенного хлопця ддуже постар-
ше себе
Меньшого себе у братію не приймали.
Де маєтьця хлопцеві назначають срок ви-
звілок купувати,
То він лучаєтьця — такий молодець, що мі-
сяць і два, так же й до году виляє
І все до братії мовляє:
“Ось ось ось ось зароблю грошей!”
Тут строки проходють, те врем'я срок про-
ходе,
Нічого та братія с хлопцем не зробе!..
Тут де небудь на базарі
Того хлопця стрічали:
Сидить хлопець на дорозьці,
Просе, ради Христа, небозьці!..
Тут на хлопця нападали,
Із рук чашку одіймали,
Об землю її швиряли!..
А його по плечіх із стежки палицями штур-
ляли.
“Шшо ж ти, хлопче? Ждали й місяць,
ждали й два!..
А тепер же й пів году, а вже визьвілку не-
ма”.
“А шо ж я буду казати?
Як грошей зараз ніде взяти!”
“Нну, тепер, — каже, — хоть каптанину
збувай,
А визьвілку постачай.
Та вже жалко, шо осінь на дворі,
А та-к скажем: де ти зараз був? — На
ходьці?”
“На ходьці, пан отці!”
“Цу! Е-е!
Так там же в тебе може борошно є?”
“Є!” — “Багацько?” — “Та там, — каже, —
мішка півтора усього борошна”.
“Як борошна, — каже, — мішка півтора,
То нам і визьвілку ще шкода!
А то як борошна мішка півтора,
То маботе, ходім лишень, малий, до пан от-
цевого двора!”
Приходють до пан отцевого двора, а хлоп-
ців послали до квартирного малого двора,

Щоб принесли те борошно мішка півтора,
Принесли те борошно мішка півтора.
“Нну тепер нам уже й визьвілку шкода,
Що малому вже давати вільготи пора¹².
Тепер доложим до цього мішка півтора
Горілки хоть с пів відра!..”
То так же воно й було.
Пили-гуляли,
Молодому хлопцеві пораду давали:
На три місяці вільготи одпускали.
То так же й стихівничій порядок:
Добрий звичай знав,
Про правду забував,
Невизволених хлопців приймав,
По стежках біз упросу братії молодих
хлопців сажав,
Та так же й жіночій цей прихвоть мав:¹³
Без упросу братії молодим дівчатам свій
розум давав,
По стежках,
По дорожках
Сажав не визволених.
Та все таки вся братія маріла, хоть журбу
гнали!
Як же ж! Що не дуже паніматки правдиво
це мали,
Що дівчат молодих по стежках не визво-
лених сажали.
То так же братчики до їх набігали,
Чашки з рук виривали,
На головах розбивали!
Колись був цей порядок!
Цим порядком правували,
То з де більшого найбільше дружка друж-
ку розуміли,
Старих пан отців, паніматок слухали, в
уважали!..

Слава ця пройшла іс старих с предків,
З дідів, с прадідів.
З онуків, с праонуків!
Що так на світі порядок сей мали.
А тепер же стало: із меньшого і до більшо-
го цього порядку не держати,
Стали його під ноги топтати!
Стали його певно забувати.
І малого,
І старого,
І родини своєї так же й батька,
Так же й свою неньку рідненьку,
Так же братіка і сестрицю незважати.
Стали в нові закони вступати,
Стали Бога забувати!
Не став Бог у полі й і в домі,
І в путі в дорозі
Всій братії
І всьому миру хрещеному
Щасья й долі давати.
А ще ж таки слава не вмере,
Нні втоне,
Ні загине
Од нені тай до віка!
На вногії літа!
По старих спредках
До сконьця віка.
Господи!..

26 і 27 юнія 1913 г.

Уставши з місьця, перехрестився на сход
соньця.
Є скрізь! Це давня річ, хто не забув. <До-
писано на полі>.

This edition continues publication of the archive materials dedicated to P.D.Martynovych, who was an artist and a prominent researcher, interested in every day life and repertoire of the Ukrainian epic singers — kobzars and lirnyks.

His correspondence with V.P.Horlenko (year 1886) indicates, that he was involved in the problems of the preservation of the Ukrainian traditional culture, and in the kobzars' studies.

His recordings from kobzar P. Drygavka (done in 1913) give us information about kobzars' every day life, traditions, customs in Kharkiv region.

¹² Це отсрочку дадуть (ремарка виконавця).

¹³ Прихвоть, одну натуру мали. Цце й тоді було й тепер.
Одну натуру мали: могоричі пили (ремарка виконавця).